«Նոր ժամանակի կրթություն» ՀԿ

ՀԵՐԹԱԿԱՆ ԱՏԵՍՏԱՎՈՐՄԱՆ ԵՆԹԱԿԱ ՈՒՍՈՒՑԻՉՆԵՐԻ ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՄԱՆ ԴԱՍԸՆԹԱՑ

ԱՎԱՐՏԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔ

Հետազոտության թեման՝ Էպոսի դերը հայրենասիրության և ազգային արժեամակարգի ձևավորման գործում

Առարկան՝ Հայ գրականություն

Հետազոտող ուսուցիչ՝ Սեդա Եդոյան

Ուսումնական հաստատություն՝ «Հայաստանի Հանրապետության Գեղարքունիքի մարզի Գավառի Պ. Ղանդիլյանի անվան N2 միջնակարգ դպրոց» ՊՈԱԿ

Երևան
2023

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ _____ 3

ԳՐԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿ _____ 5

ՀԱՅՐԵՆՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՐԺԵՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ՁԵՎԱՎՈՐՈՒՄԸ «ՍԱՍՈՒՆՑԻ ԴԱՎԻԹ» ԷՊՈՍՈՒՄ _____ 11

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ _____ 21

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ _____23

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Հայ ժողովուրդը դարերի ընթացքում ստեղծել է բազմաթիվ դյուցազներգություններ, որոնց մեջ ամենաբնորոշը, առավել նշանակալիցը, ամենից ավելի արտահայտիչն ու հերոսականը, մեծն ու համայնապարփակը «Սասունցի Դավիթ» էպոսն է:

Էպոսի դարավոր պատմությունն ապացուցում է, թե ինչպես է բանահյուսական այդ գանձը դարեր ի վեր ոգևորել հայ ժողովրդին, իշխել նրա մտքի ու սրտի վրա և հասել մինչև մեր ժամանակներն ու այսօր էլ իր գաղափարներով խիստ այժմեական է:

Վերլուծելով էպոսի հերոսների արարքներն ու հասարակական վարքը, ցույց տալով նրանց գլխավոր հատկանիշները՝ ազատատենչություն, հայրենասիրություն, մարդասիրություն, մարդկային մի շարք բարոյական արժեքներ, փորձել ենք ընդգծել էպոսի ոչ միայն ազգային, այլև համամարդկային էությունը: Բոլոր պարագաներում հերոսները չեն կորցնում իրենց մարդկային բարձր առաքինությունները: Շատ կարևոր է արմատավորել այն գիտակցությունը, որ այս ազգային արժեքները հավիտենական են, ժամանակի ընթացքում փոխում են իրենց ձևը, բայց ոչ բովանդակությունը: Այսօրվա հայության ճակատագրի մեջ շատ քիչ բան է փոխվել, այս բոլոր հատկանիշները այժմ էլ կենսունակ են:

ԹԵՄԱՅԻ ԱՐԴԻԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Թեմայի արդիականությունը պայմանավորված է առաջին հերթին նրանով, որ էպոսի արտահայտած գաղափարները բոլոր ժամանակների համար են: Էպոսը, դիտարկելով որպես հայկական ինքնության կարևորագույն դրսևորում, չենք կարող առանց այն ճիշտ գնահատելու՝ ճիշտ հասկանալ ու ճանաչել մեր ինքնությունը, իսկ մեր ինքնությունը հասկանալը յուրաքանչյուր հայի պարտքն է: Եվ ոչ միայն հասկանալու և ճանաչելու, այլև մեր ինքնության պահպանման, մեր մշակույթը ձուլումից զերծ պահելու համար: Վերջիվերջո 21-րդ դարը գլոբալացման՝ համաշխարհայնացման ժամանակաշրջան է, իսկ համաշխարհայնացում ասվածը որքան էլ կարևոր, նույնքան էլ վտանգավոր միտումներ ունեցող բան է:

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՐԿԱՆ, ՆՊԱՏԱԿԸ ԵՎ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Ուսումնական գործընթացում առաջին հերթին անհրաժեշտ է ծանրանալ մարդկային ու բարոյական արժեքների վրա՝ կապելով դրանք մեր օրերում ձևավորվող ու հաստատվող արժեքային համակարգի հետ: Ի վերջո գրականության ուսուցումն ունի ճանաչողական և դաստիարակչական նշանակություն:

«Դաստիարակությունն ու կրթությունն առավել զարգացնելու համար ամեն ազգ պետք է ունենա ահրաժեշտ կարդալիք գրքեր. «Մարդն իր գործով այնքան է, որքան գիտելիք ունի»»:[1]

Գրականության ուսումնասիրությունը սովորողին զուտ գրական երևույթներին ծանոթացնելը չէ միայն, այլ ինքնաճանաչման, կատարելագործման ու հանրակեցական դաստիարակության միջոց: Այն արդյունավետ միջոց է բարոյական բարձր արժեքների ձևավորման ու արմատավորման: «Գրականության դասավանդման հիմնական նպատակներից մեկը՝ անձի արժեքային համակարգի ձևավորմանը նպաստելն է, որի իրականացման համար անհրաժեշտ է սովորողներին հայ ժողովրդի հոգևոր ժառանգությանը հաղորդակից դարձնել»:[2]

Թեմայի ուսումնասիրության առարկան «Սասունցի Դավիթ» էպոսի գաղափարական բովանդակության ուսուցումն է: Այն իր ատահայտած գաղափարներով, բարոյական բարձր արժեքներով ոչ միայն ազգային է, այլև խորը համամարդկային:

Ուսումնասիրության նպատակն է ուշադրության կենտրոնում պահել երբեք չինացող մեր էպոսն ու նրա բարոյական մաքրությունն ու ամրությունը, համընդհանուր գաղափարախոսությունը:

Ապրելով այս դժվարին ժամանակներում՝ խիստ կարևոր է պահպանել հայի տեսակը, իսկ էպոսի հերոսները այդ տեսակի վառ արտահայտությունն են: Էպոսում արտահայտված գաղափարները նաև այժմյան խնդիրներ են՝ այժմ էլ ունենք հայրենասիրության, տեսակի պահպանման խնդիր: Հաշվի առնելով այս ու նմանատիպ բազմաթիվ օրինակներ, որոնք լի են էպոսում, նպատակային է էպոսի խորին ուսումնասիրությունը հատկապես դպրոցում:

---

[1] Դոլուխանյան Ռ., Մանկավարժական, բարոյախոսական դասերը Բազմավեպում, Երևան, 2017, էջ 8:

[2] Կիրակոսյան Վ., Գրականությունը 7-9-րդ դասարաններում, Մեթոդական ձեռնարկ, Երևան, 2006, էջ 60:

ԳՐԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿ

Հայ ժողովուրդը, սկսած իր պատմական կեցության ակունքներից, ինչպես ցույց են տալիս բանավոր ստեղծագործության պահպանված պատառիկները, ստեղծել է բանահյուսական հարուստ ժառանգություն՝ բազմաթիվ առասպելական և վիպական զրույցներ, դյուցազնական ստեղծագործություններ, պատմական, աշխատանքային ու կենցաղային երգեր, կախարդական, դյուցազնական հեքիաթներ և այլն: Դրանց մեծ մասը կորստյան են մատնվել կամ արձակ շարադրանքով պահպանվել է հայ հին մատենագիրների երկերում: Մյուս մասն ապրել է ժողովրդի բերանում՝ հաճախ փոխելով իր «հին հանդերձանքը»՝ ձևը՝ որպես վաղուց անցած ժամանակների մնացուկ կամ անջատվելով նորաստեղծ միջավայրից և փոխակերպվելով՝ ձուլվել է ժողովրդական ստեղծագործության ուշ շրջանի հուշարձաններին՝ դառնալով դրանց հիմնական բաղադրիչը: Նմանօրինակ գոհարներից է միջնադարից հասած «Սասնա ծռեր» հայ հերոսական էպոսը: Ժողովրդական ստեղծագործության հարուստ ժառանգությունից շատերն անմիջական կապ ունեն «Սասնա ծռեր» էպոսի հետ :

Հին Հայաստանում վիպական բանաստեղծությունը ստեղծվել, զարգացել ու փոխանցվել է սերնդեսերունդ թե՛ թագավորների ու նախարարների պալատներում վարպետ վիպասացների միջոցով, թե՛ մանավանդ ժողովրդական երգիչների, «գուսանների», «ծերունի բանասացների» միջոցով, որոնք պատմում ու երգում էին՝ երգն ուղեկցելով փանդիռի՝ լարային գործիքի նվագով, երբեմն նաև առանց երաժշտական նվագակցության

Պայքարը հայրենի երկրի ու ժողովրդի ազատության ու անկախության համար, ընդդեմ բռնակալների, հին ու նոր նվաճողների, կարմիր թելի պես բերանացի ու գրավոր անցնում է հայ ժողովրդի հոգևոր ստեղծագործության միջով՝ սկսած Հայկ ու Բելի մասին զրույցներից ու վերջացրած Դավթով ու Մսրա Մելիքով:

«Սասնա ծռեր» հայ դյուցազնավեպը կազմված է չորս ճյուղից՝ «Սանասար և Բաղդասար», «Մեծ Մհեր», «Սասունցի Դավիթ», «Փոքր Մհեր»:

Էպոսը ժողովրդի մեջ, բանասացների բերանում կրում է մի քանի անուն, որոնք և ընդգծում են նրա միասնությունն ու ամբողջականությունը՝ «Ջոջանց տուն», այսինքն՝ «Մեծերի, ավագների, հսկաների տուն», «Քաջանց տուն»՝ «քաջերի տուն», «Սասնա ծռեր»: «Ծուռ» բառը հայերենում ունի մի քանի

նշանակություն, այսինքն՝ սովորականից շեղվող, արտասովոր, խենթ քաջազուն: Այս հատկանիշով միավորվում են վիպերգի բոլոր գլխավոր հերոսները: Նրանք բոլորն աչքի են ընկնում արտաքին գեղեցկությամբ և դյուցազնական ուժով:

Էպոսը ստեղծվել է միջնադարում՝ արաբական արշավանքների շրջանում՝ ներառելով VIII-X դարերը: Այս օրհասական պայքարն են ընդգրկում բոլոր չորս ճյուղերը: Յուրաքանչյուր ճյուղ նախորդի հետ կապված է հոր և որդու հաջորդականությամբ, վերածվելով մեկ սերնդի պատմության՝ ծննդից մինչև մահ: Չնայած յուրաքանչյուր ճյուղն առանձին վիպական անկախ ու ամբողջական պատմություն է տվյալ սերնդի մասին, բայց նրանց միավորում է ներքին տրամաբանական ու պատճառական ժողովրդական մի քանի ընդհանրություն: Առաջինը հերոսների ժառանգական արյունակցական կապն է: Սանասարն ու Բաղդասարը Սասնա դյուցազնական տոհմի նախնիներն են, Մեծ Մհերը, Ձենով Հովանը, Վերգոն Սանասարի որդիներն են, Դավիթը՝ Մեծ Մհերի, Փոքր Մհերը՝ Դավթի: Երկրորդ ընդհանրությունը աշխարհագրական միջավայրն է՝ Լեռնային ու անառիկ Սասունն իր սահմանակից շրջաններով, Սասնա Ջոջանց տունը, որը հիմնադրում են երկվորյակ եղբայրները: Երրորդ վիպական ընդհանրությունը ներքին կապն ու տրամաբանությունն է, որը գոյություն ունի չորս վիպական սերունդների միջև: Այդ սերունդները նախնիների հերոսական հատկանիշների, առասպելական զենք ու զրահի, հրեղեն ձիու՝ Քուռկիկ Ջալալու ժառանգորդներն են: Չորրորդը՝ Քեռի Թորոսի մշտնջենական կերպարն է, որը որպես հավերժական քեռի իր իմաստուն խորհուրդներով, հորդորներով օգնում է հերոսների չորս սերունդներին էլ: Հինգերորդ միավորիչ ընդհանրությունը վիպական կոնֆլիկտն է, որը դրսևորվում է բոլոր ճյուղերում: Կոնֆլիկտի հիմքում հակադրությունն է՝ օտարի և յուրայինի, ուղղահավատի ու հարստահարվածի: Ոճի և թեմատիկայի առումով կա ևս մի ընդհանրություն, որը կապված է հերոսների մանկական չարությունների և անզգուշությամբ երեխաներին վնասելու, ամուսնության կամ օտար երկրներում կռվով կին ձեռք բերելու և այլնի հետ:

XIX դարի երկրորդ կեսին առաջին թռուցիկ հիշատակությունն ենք տեսնում Ղ. Ինճիճյանի աշխատության մեջ, որն իր «Աշխարհագրություն չորից մասանց աշխարհի» բազմահատոր աշխատության «Նոր Հայաստան» բաժնում, խոսում է «Խանդութի ձորի» և «Խանդութի բերդի» մասին և նշում. «Համանուն հովտում բերդ կա, ասում են՝ ինչ-ու հայ թագավորի քրոջ անունով, որը ապրել է այստեղ. Նրա

պատմությունը պատմում են Տիգրանուհու պատմության պես»[3]: Սրանով սահմանափակվում են մեր գրավոր վկայությունները էպոսի լինելության մասին մինչև XIX դար: Մինչդեռ XVI դարում արդեն մեր էպոսը հայտնի էր դարձել պորտուգալացի ճանապարհորդներ Անտոնիո Տենրեյրոյի և Մեստրե Աֆոնսոյի կողմից:

«Սասունցի Դավիթ» կամ «Սասնա ծռեր» ժողովրդական էպոսն առաջին անգամ հայտնաբերեց, գրի առավ ու կորստից փրկեց արժանահիշատակ, մեծ բանագետ Գարեգին Սրվանձտյանցը: Սրվանձտյանցը գրի էր առել և 1874թ. հրապարակել իր «Գրոց ու բրոց և Սասունցի Դավիթ կամ Միհերի դուռ» խորագիրը կրող գրքույկում: Գրքույկում հրապարակած իր պատումի առաջաբանով Սրվանձտյանցը հիմք դրեց նրա գիտական ուսումնասիրությանը, մեծ հետաքրքրություն առաջացրեց հերոսական էպոսի նկատմամբ, ինչի շնորհիվ էլ մեկը մյուսի հետևից հավաքվեցին ու հրատարակվեցին հայկական վեպի տարբեր պատումներ:

Գարեգին Սրվանձտյանցը էպոսը բնութագրելիս առանձնացնում է երեք հիմնական առանձնահատկություններ՝ նրա հերոսականությունը, գեղջկականությունը, բովանդակության հերոսների ամբողջականությունն ու կատարելությունը: Եվ, իսկապես, հենց այս առանձնահատկությունների շնորհիվ է գրվածքն ընթերցողի վրա անջնջելի տպավորություն թողնում: Հիշատակելով հայ ժողովրդի հնադարյան սովորություններից ու բարքերից մի քանիսը Սրվանձտյանցն ընդգծում է էպոսի ազգային բնույթը:

«Ամբողջ այս զրույցը նկարագիր է քաջութեան, ընտանութեան, բարեպաշտութեան, և պարզ ու անխորամանկ յարաբերութեան Դավիթին՝ իր սիրուհոյն հետ, յուր ախոյանին հետ» Եվ ապա՝ «Այս գրուածքի մեջ կը տեսնվին հետաքրքիրն գեղջկական կյանքի հանգամանքները. Ադրամելիքի մահվան համար Սասունցոց սուգը, Քեռի Թորոսի ուխտը՝ «Հացն ու գինին, տերն կենդանի» երդումն, հպատակեցնելու համար թուրի տակեն անցնելու սովորութիւնը, աշուղ ղրկելը՝ Դավիթը իրեն վրայ սիրեցնելու: Դավիթի անվեհերութիւն ու վեհանձնութիւնը: Խանդութի քաջութիւն ու փեհլիվաններուն ճիվաղական

[3] Տես՝ https://hy.wikipedia.org/wiki/%D5%82%D5%B8%D6%82%D5%AF%D5%A1%D5%BD_%D4%BB%D5%B6%D5%B3%D5%AB%D5%B3%D5%B5%D5%A1%D5%B6

նկարագրի ահագնութիւնը: Ձենով Օհանի ձայնի ոյժն և ահաւորութիւնը և Մհերի զօրութիւնը, որ իսպառ անհամեմատ մարդկանց կը կացուցանէ, և երկրագունդն ալ զայն կրելու անբաւական»:

Էպոսը միայն հայ ժողովրդի հերոսական անցյալի պատմությունը չէ, այն իր մեջ պարունակում է «հավիտենական առասպելի անկրկնելի տարրեր», որոնք նրա հիմնական դրվագների ու կերպարների ձևավորման գործում իրենց ունեցած մասնակցությամբ առանձնահատուկ երանգ են հաղորդում ստեղծագործությանը՝ որոշակիորեն տարբերելով այն հայ ժողովրդական բանահյուսության մյուս տեսակներից:

Վիպերգը թարգմանվել է աշխարհի բազում լեզուներով, այդ թվում՝ չինարեն, անգլերեն, ֆրանսերեն, պարսկերեն, լեհերեն: Իր գաղափարներով ու գեղեցիկ հորինվածքով «Սասնա ծռերը» աշխարհի լավագույն վիպերգերից է: 1964թ. այն ներկայացվել է աշխարհի վիպերգերի միջազգային մրցույթին և գրավել առաջին տեղը: 1939թ. վիպերգի ստեղծման հազարամյակի առթիվ 60 պատումների հիման վրա կազմվել է միասնական, համահավաք բնագիր՝ ակադեմիկոս Հովսեփ Օրբելու մեծարժեք նախաբանով ու առավել բարձրարժեք ծանոթագրություններով: Օրբելին էպոսին կցված իր նախաբանում նշում է, թե ովքեր են այն հմուտ բանագետները, որոնք կազմեցին բնագիրը: Նրանք են՝ պրոֆեսոր Մանուկ Աբեղյանը, Գևորգ Աբովը, Արամ Ղանալանյանը: Այժմ հայտնի է «Սասնա ծռեր» էպոսի շուրջ 160 պատումներ: Գարեգին Սրվանձտյանցի գործը շարունակել են շատերը և առաջին հերթին՝ հայ անվանի գիտնական Մանուկ Աբեղյանը:

Աբեղյանը գտնում էր, որ դյուցազնական ու պատմական վեպի համար հարկավոր է իրական կյանքից վերցրած սխրագործական նյութ, հարկավոր են ժողովրդական հերոսներ, որոնք պետք է արժանի լինեն ժողովրդի հիացմունքին, և ժողովուրդն իր հափշտակության րոպեներում հիանալով պատմեր ու երգեր նրանց արարքների մասին: Եվ ընտրել է սասունցիներին, որովհետև սասունցիները շատ չեն ենթարկվել թուրքերի ազդեցությանը: Սասունցիներն իրենց վեպերի համար նյութ են ունեցել, որովհետև նրանք իրենց հայրենիքում են մնացել, իրենց երկրի ամուր դիրքի շնորհիվ առանձնացած կյանք են վարել ու պահպանել ազգային առանձնահատկությունները: Ինչպես նաև Աբեղյանը խոսում է Մշո և Մոկաց բարբառների մասին և նշում, որ Մոկաց բարբառով վեպն ավելի բանաստեղծական է, իր մեջ պարունակել է երգեր, որոնք երգել է Նախո Քեռին:

Մոկացի Նախո Քեռիից (Նահապետ) լսելով, գրի է առնում մի նոր պատում և 1889թ. Շուշիում տպագրում «Դավիթ և Մհեր, ժողովրդական դյուցազնական վեպ» վերնագրով: Այս պատումը նոր հայտնություն էր և արժանացավ հետաքրքրվող գրականագետների առանձին ուշադրությանը:

Հետադարձ հայացք ուղղելով անցյալին, սկսած «Հայկ և Բելից», իրապես տեսնում ենք բովանդակային ընդհանրությունը՝ տիպական ընդհանրությունը, այն ընդհանրական է ողջ հայ ժողովրդի համար, այն Սասունից դուրս է: Սա է էպոսի լայն մասշտաբներ գրավելու հիմնական հատկանիշներից մեկը: Ընդհանրական է նաև էպոսում ժողովուրդների եղբայրության գաղափարի ըմբռնումը, Դավթի զրույցը ծերունու հետ, Դավթի հրաժեշտի խոսքը Մսրա զորքին, չմոռանանք նաև Փոքր Մհերի խոսքը, որ ինքը կրկին աշխարհ կգա, երբ «աշխարհք մեկ էլ քանդվի, մեկ էլ շինվի»: Այս գաղափարները միտված են և՛ այսօրվան, և՛ ապագային: Վեպը բարձրացնող այս երկու սյուները՝ Դավիթն ու Փոքր Մհերը, լայնացնում են վեպի դիապազոնը, ապացուցում, որ վեպը շատ ավելի լայն քարտեզ է, լայն աշխարհափիլիսոփայություն, համաշխարհային սեփականություն:

ՀԱՅՐԵՆՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՐԺԵՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ՁԵՎԱՎՈՐՈՒՄԸ «ՍԱՍՈՒՆՑԻ ԴԱՎԻԹ» ԷՊՈՍՈՒՄ

Հայրենասիրությունը և արժեհամակարգի ձևավորումը մանկավարժության հիմնախնդիրներից են: «Արժեհամակարգ» հասկացությունը մանկավարժական գիտության մեջ ըմբռնվում է բավական լայն շառավղով: Այն մարդու բարոյական, գեղագիտական, հոգևոր, իմացական, մշակութային, էթնիկական արժեքների համախումբն է, որն անհրաժեշտ է անձի ներդաշնակ, բազմակողմանի ձևավորման ու զարգացման համար:

Արժեքների մեջ մեծագույնը հայրենասիրությունն է: Հայրենասիրական դասիարակությունը պետք է իրականացվի անընդհատ, դասարանում, գործողություններում, խաղերում: Այս գործում կարևոր դերակատարում ունեն թանգարանները, մշակութային հուշարձանները, դպրոցական ծրագրով նախատեսված կրթական միջոցառումները:

Մեծ է գրականության, մասնավորապես բանահյուսության դերը անձի բարոյական արժեքների, գեղարվեստական ճաշակի, աշխարհընկալման ձևավորման հարցում:

«Հայ ժողովրդական բանահյուսության հնամենի գանձերից ամենամեծն իր արժեքով «Սասնա ծռեր» էպոսն է, որն իր երրորդ ճյուղի անունով կոչվում է նաև «Սասունցի Դավիթ»: Այն իր հիմնական բովանդակությամբ արտացոլում է Հայաստանում մոտ երկու հարյուր հիսուն տարի տևած արաբական բռնատիրության ժամանակաշրջանը: Էպոսի ընդգրկած ժամանակահատվածը VII-X դարերն են: Սակայն էպոսի պատումների ստեղծումը կապվում է ավելի ուշ ժամանակների հետ: Այն իր մեջ պարունակում է հայ ժողովրդի ազգային երազանքները, բնավորությունը, իղձերն ու ձգտումները: Այն, հյուսվելով ժողովրդի կողմից, վերցրել է նրանից ամենանվիրականն ու երանելին: Շատ գեղեցիկ է նկարագրում մեծանուն ակադեմիկոս Հովսեփ Օրբելին հայ ժողովրդական էպոսի ստեղծումը՝ այն համեմատելով մարգարտի ստեղծման հետ: Այն ոչ միայն ազգային կենդանի նկարագիր է, այլև համամարդկային կենսական իրավունքի պաշտպանության լավագույն օրինակ:

«Ամեն ժողովրդի էպոս տվյալ ազգի անձնագիրն է, նրանով նա իրավունք ունի ներկայանալու աշխարհին»[4],- գրում է բանասիրական գիտությունների դոկտոր պրոֆեսոր Աելիտա Դոլուխանյանը:

Հայ ժողովրդական էպոսն արտացոլում է ժողովրդի կյանքը, վարքն ու բարքը, արտաքին ու ներքին կեղեքիչների դեմ մղված հերոսամարտերը, ինչպես նաև պատերազմի ու խաղաղության, աշխատանքի ու բարեկամության ժողովրդական ըմբռնումը: Ֆրանսիացի մեծ հայագետ Ֆրեդերիկ Ֆեյդին «Սասունցի Դավիթ» էպոսի ֆրանսերեն թարգմանության իր նախաբանում առանձնացնում է պատմական այն շերտերը, որոնք և կազմել են էպոսի ժամանակային հիմքը. «Նրանում կան հայերի պայքարը արաբական խալիֆաթի և Եգիպտոսի մելիքների դեմ, արտացոլված են հարաբերությունները խաչակիրների և բյուզանդական կայսրերի հետ»:[5]

Ըստ էպոսի մի շարք պատումների՝ հայ ժողովրդի վրա հարձակվել են աշխարհի բոլոր կողմերում եղած ջարդարարները, որոնց քանակի անսահմանությունն էպոսում միշտ արտահայտվել է ծովի, ավազի և երկնքի աստղերի պատկերավոր համեմատությամբ: Սա ցույց է տալիս, որ հայ ժողովուրդը երկար դարերի ընթացքում ենթարկվել է ոչ միայն ֆիզիկական, այլև տնտեսական, իրավական, քաղաքական, բարոյական ծանր ճնշումների: Էպոսի բացառիկ արժեքներից են նրանում արտահայտված գաղափարները, որոնցից առաջատարները հայրենասիրությունը, ազատատենչությունն ու մարդասիրությունն են:

Ազատության տենչը ժողովուրդն արտահայտում է ամբողջ էպոսում սկզբից մինչև վերջ:

Հայրենասիրության ու ազատատենչության ծնունդն են Սասնա դյուցազունները, ովքեր օժտված են հայրենի հողի նկատմամբ անսահման նվիրվածությամբ, գերբնական ուժով ու մեծ մարդասիրությամբ: Նրանք պայքարում են ժողովրդի անկախության ու ազատության համար, մարդկանց համար խաղաղ ու երջանիկ կյանք ստեղծելու, խաղաղ ու ազատ աշխատանքով զբաղվելու համար: Էպոսի առաջին էջերից հորդում է հայրենասիրությունն ու մեծ

[4] Դոլուխանյան Ա., Հայ գրականության պատմություն, Հին և միջնադարյան գրականություն, Երևան, 2006, էջ 57:
[5] Նույն տեղում, էջ 20:

մարդասիրությունը, որի մարմնավորողը հայ կինն է՝ Ծովինարը՝ Հայոց Գագիկ թագավորի դուստրը:

Արաբական խալիֆը հարկի դիմաց պահանջում է, որ Գագիկ արքան կնության տա դստերը և զգուշացնում, որ մերժման դեպքում կավերի Հայաստանը: Տարբեր կարծիքներ են ծայր առնում, չէ՞ որ խալիֆը կռապաշտ էր: Հակառակ հոր ցանկության՝ Ծովինարը, մտածելով ժողովրդի մասին, վճռում է իր անձը զոհել հանուն ընդհանուրի և գնալ Բաղդադի խալիֆի մոտ.

-Աղեկն էն է, ե՛ս էրթամ,

Ուրիշ մարդու թող բան չըլնի:

Ես մեկ ջան եմ, էրթամ, կորսըվիմ,

Քանց մեր Հայաստան էրկիր ավերի:[6]

Ծովինարի այս արարքը ոչ միայն հայրենասիրության դրսևորում է, այլև խոր մարդասիրության ապացույց: Ժողովուրդն անսահման հայրենասիրությամբ է օժտել էպոսի բոլոր հերոսներին՝ չստորադասելով կնոջը՝ տղամարդուն: Հայրենասիրության այս արմատից էլ ծնվել են այս դյուցազունները: Ծովինարի անձնազոհությունը ոչ միայն հայ ժողովրդի փրկության համար է, այլև հայրենի հողի ու ջրի, որից էլ ծնվում են երկվորյակ եղբայրները՝ Սանասարն ու Բաղդասարը: Ջուրն էպոսում, որպես բնության կենարար տարերք՝ հավերժության խորհրդանիշ է: Սա ցույց է տալիս և՛ հայ ժողովրդի, և՛ հայրենի հողի հավերժությունը: Այդ հավերժությունը դրոշմելու համար են մարտնչում Սասնա հերոսները, որոնց ժողովուրդն օժտել է իր բնավորության հիմնական գծերով: Էպոսի հերոսների հետ մեկտեղ հանդես է գալիս հենց բուն ժողովուրդը, իր գրեթե բոլոր շերտերի ներկայացուցիչներով: Հանդես է գալիս, որպես դյուցազուններին ապավեն, անրանք միասին են կազմում էպոսի կատարելությունը: Էպոսում արաբական բռնակալության դեմ կռվում են Սասնա չորս սերունդ դյուցազունները՝ Սանասարն ու Բաղդասարը, Մեծ Մհերը, Դավիթն ու Փոքր Մհերը: Նրանք բոլորն էլ շաղախված են ազատ ապրելու գաղափարով: Կռվելով արաբական խալիֆաթի դեմ՝ դյուցազունները հաջորդաբար ջարդում են նրա ուժերը: Բայց հենց որ մի սերունդը մահանում է, մինչև հաջորդ սերնդի հասունացումը թալանամոլ, ռազմամոլ թշնամին նոր ուժեր է հավաքում ու կոտորածով մտնում Սասնա տուն

[6] Նույն տեղում, էջ 6:

ու հարկ պահանջում: Ազատագրական պայքարի ոգին միշտ վառ է մնում էպոսում և արծվի պես սավառնում է ժողովրդի մտածողության մտահորիզոնում: Խալիֆայության կատարած երկարատև ավերումների ու հարկահանության ահռելիությունը ցույց տալու համար, հայ ժողովուրդը չի սահմանափակվում միայն մեկ սերնդի հաղթական կռվով: Կյանքի ու մահվան այս թոհուբոհում ժողովուրդը չի մոռանում ստեղծարար աշխատանքի մասին, հակառակը, պայքարում է հենց համաժողովրդական խաղաղ աշխատանքի համար: Ոչ միայն պայքարում են, այլ հենց իրենք էլ անմիջական մասնակիցն են դառնում այդ աշխատանքին: Օժտված լինելով մեծ մարդասիրությամբ և հայրենասիրությամբ՝ Սանասարն ու Բաղդասարը նախ կառուցում են աղքատ ժողովրդի համար տներ և հետո հիմնում իրենց բերդը, որը անկախություն նվաճած, ազատ, հզոր, անհաղթ Հայաստանի խորհրդանիշն է: Բովանդակ ազատության ձգտող ժողովուրդը, համոզված է, որ իր երազած ազատությանը կհասնի միայն նոր կառուցած տանը.

- Առաջ շինենք զէդոնց տներ,

Ու նոր շինենք զմեր բերդ.

Էդ խեղճ մարդեր չեն կարնա

Արևուն առջև կենա:

Ու սկսեցին զտներ:[7]

Ժողովուրդն իր դարավոր երազանքներն իրականացնողներին օժտում է գերբնական ուժով, նա հասարակ մարդուն անզոր է համարում դիմակայելու, իր գլխից մութ ամպերը վանելու համար: Հզոր, կատաղի թշնամու դեմ մահացու կռիվ մղելու համար ժողովրդին հարկավոր են դիցական հերոսներ՝ ջրածին քաջեր, ովքեր հագեցած են անսահման բարի ու խիզախ սրտով: Կենարար ջրից են հզորանում հերոսները: Այս մասին գրում է Մանուկ Աբեղյանը. «Հայաստանի կյանքի պայմաններում, ժողովրդի բարօրությունն ամբողջապես կախված է ոռոգումից, Սանասարի զորության աղբյուրը ջուրն է»:[8] Կամ «Լեռնոտ Հայաստանում ջուրը պաշտվում էր որպես առնականության, անհաղթության

[7] Նույն տեղում, էջ 33:

[8] Աբեղյան Մ., Մատենագրություն, «Սասունցի Դավիթ» հայ ժողովրդական վեպի մասին, Երևան, 1939, էջ 150:

աղբյուր: Վահագնը՝ հայոց հերոսության աստվածը, ինչպես երգում էին Գողթան երգիչները, ծնվել է ծովում հրդեհված եղեգնուտի բոցերից»:[9]

Ժողովրդի իմաստության յուրահատուկ դրսևորում է այն, որ եղբայրներն իրենց տան անունը վստահում են ալեզարդ հալվորին: Եղբայրները ծերունուն բերում են իբրև պատվավոր հյուրի, Քուռկիկ Ջալալու մեջքին նստած ման են ածում բերդի շուրջը, և ծերունին, քարաժայռերի մեծությունից ապշած, ամրոցի անունը կնքում է Սասուն:

Դուք են սասուն քարեր
Ի՞նչպես հաներ եք էն վերին տեղ,
Ու քարե սան սուն եք զարկե.
Էս տու՛ն չեք շինե դուք,
Ապա սասուն մ՚եք շինե[10]:

Եղբայրների այս արարքը ազգային դիմագծի ցայտուն օրինակ է, այն ցույց է տալիս ազգային բարձրարժեք և հայ ժողովրդին հատուկ այնպիսի հատկանիշներ, ինչպիսիք են հյուրընկալությունը, հյուրասիրությունն ու հարգանքը հյուրի նկատմամբ:

Ծերունին, արտատեր պառավը, Քեռի Թորոսը, Ջենով Հովանը և այլ տարեց մարդիկ էպոսում մարմնավորում են ժողովրդի իմաստությունը և իրենց խրատներով ու խորհուրդներով, կյանքի փորձով ճիշտ ուղղություն են տալիս հերոսների գործողություններին: Մեծ հայագետ Ֆրեդերիկ Ֆեյդին գրում է. «Այս հերոսները գերմարդիկ են ոչ միայն ֆիզիկական ուժի տեսակետից, այլև իրենց բարոյական հատկանիշներով»[11]:

Հերոսները ոչ մի դեպքում չեն խզում կապը ժողովրդի հետ: Հասակ առնելուց հետո էլ նրանք չեն կորցնում իրենց հոգու մանկական անաղարտությունն ու օգնության ամեն կանչին անհապաղ արձագանքելու պատրաստակամությունը:

Օժտված լինելով բարոյական բարձր հատկանիշներով, Սանասարն ու Բաղդասարն իրենց պարտքն են համարում կռվել օտար զավթիչների դեմ, հանուն հայ ժողովրդի ազատության ու հետագա գոյության: Առաջին ճյուղում Սանասարի

---

[9] Նույն տեղում:
[10] Սասունցի Դավիթ, Հայ ժողովրդական հերոսավեպ, Առաջաբանը, բառարանը և ծանոթագրությունները՝ Ս. Բ. Հարությունյանի, նկ. Հ. Կոջոյան, էջ 37:
[11] Դոլուխանյան Ա., Եվրոպացի հայագետներ V. Ֆրեդերիկ Ֆեյդին հայագետ, Երևան, 2008, էջ 23:

ու Բաղդասարի մղած կռիվը Ծովինարին թշնամուց՝ Բաղդադի խալիֆից պաշտպանելու և Դեղձունին դևից ազատագրելու համար է: Ծովինարն այս դեպքում մայր հողի խորհրդանիշն է և ազատագրելով մորը՝ եղբայրներն ազատագրում են հափշտակված հայրենիքը:

Ժողովուրդը Սասնա դյուցազունների համար կերտել է լիովին համապատասխան սիրեցյալներ: Կանայք գեղեցկության ու քնքշության հետ մեկտեղ խիզախ են, մարտունակ և հանդես են գալիս որպես մեծ նվիրումով հայրենիքի պաշտպաններ: Էպոսում սրբացված է կնոջ կերպարը, որովհետև կանայք էին լույս աշխարհ բերում այդ հերոսներին, քանի որ քաջերից են քաջեր ծնվում: Նրանք էին սերնդի շարունակողը: Բոլոր ժամանակներում էլ օջախի սյունը կինն է, ընտանիքի պահողն ու պահպանողը. Որքան էլ ժամանակները փոխվեն, հայ կնոջ ավանդն ու դերը անփոփոխ, անգնահատելի կմնան: Ասվածի վառ ապացույցն այն դրվագն է, երբ Սանասարի մահվանից հետո Դեղձուն Ծամը, քուռկիկ Ջալալին հեծած, մի քանի տարի քաջաբար կառավարում է երկիրն ու պաշտպանում նրա սահմանները:

Ուշագրավ է Ֆրեդերիկ ֆեյդիի բնորոշումը կանանց կերպարների մասին. «Եթե բոլոր հերոսները ներկայացնում են համարյա նույն բնավորությամբ, որը նորմալ է նրանց ծննդակարգի պատճառով, կանայք շատ տարբեր են. կախարդներ, պատերազմողներ և այլն, բայց նրանք, ովքեր ամուսնության հետևանքով դառնում են հայեր, կրում են իր արժեքը իմացող հայ կանանց հատուկ բոլոր իդեալական հատկությունները…»[12]:

Ապրելով պատերազմական երկրում, անկախ սեռից ու տարիքից անհրաժեշտ է ուժեղ լինել, պատրաստ ամեն տեսակ աջակցության, հարկ եղած դեպքում կանգնել տղամարդու կողքին և պաշտպանել հայրենիքը, ի վերջո դա արվում է ոչ միայն իրենց, այլև գալիք սերունդների համար: Պատմության դասերը ոչ միայն Դեղձունի, այլև շատ անուններ կհուշեն մեզ՝ Սոսե Մայրիկ, Այծեմնիկ և այլք:

Սանասարն ունենում է երեք զավակ՝ Ջենով Հովան, Վերգո և Միհր: Զավակներից Ջենով Հովանը մշտնջենական կերպար է և ապրում է էպոսի բոլոր ճյուղերում: Նրա կերպարը ժողովրդին սթափեցնողն ու ոգեշնչողն է էպոսում: Սասնա դյուցազուններին ժողովուրդն իդեալականացրել է, բայց ոչ

[12] Դոլուխանյան Ա., Եվրոպացի հայագետներ V. Ֆրեդերիկ Ֆեյդին հայագետ, էջ 184:

ինքնախաբեության միտումով: Կերտելով Սանասարի մյուս զավակի՝ Վերգոյի կերպարը, ժողովուրդը նցանկացել է խիզախի կողքին ցույց տալ նաև վախկոտին: Այսինքն ցույց տալ հասարակության բազմաշերտությունը և այն, որ անվախ ու քաջ հերոսի կողքին կարող է հանդես գալ թույլն ու վախկոտը:

Սանասարի մահից հետո Սասունը դառնում է հարկատու Մսրա Մելիքին: Հայ ժողովուրդը ստիպված է լինում պայքարել և՛ արտաքին և՛ ներքին թշնամու դեմ: Ներքին թշնամին այս պարագայում առյուծն էր, որ փակել էր Սասունի հացի ճանապարհը: Չափահաս դառնալով՝ Միհրը, որ Սանասարի զավակներից ամենաքաջն էր, ինքն է խնամում Սասունը: Նա մարտնչում է Մսրա Մելիքի և հացի ճանապարհը փակած առյուծի հետ: Առյուծի հետ գոտեմարտից հետո Միհրը ստանում է Առյուծաձև մականունը, ինչը ցույց է տալիս Միհրի ուժի մեծությունը: Այստեղ առյուծին կարող ենք համարել Մսրա Մելիքի երկվորյակը, մի տարբերությամբ, որ Մելիքը Սասունին սպառնում էր հարկահանությամբ, իսկ առյուծը՝ սովամահության վտանգով: Միհրը կռվում է և՛ արտաքին թշնամու՝ Մելիքի, և՛ ներքինի՝ առյուծի դեմ: Այս ճյուղում նույնպես տեսնում ենք իր անձը հայրենիքի շահին զոհող հայ կնոջ կերպարը: Միհրի կինը՝ Արմաղանը, մի կողմ դնելով կանացի ինքնասիրությունն ու վիրավորանքը, ներում է ամուսնուն, որն իր երդման համաձայն գնացել էր Մըսր: Եվ Սասնա ճրագը վառ պահելու համար խախտում է իր ուխտը և որդի ծնում: Չնայած նրան, որ ամուսինները գիտեին իրենց մահանալու մասին, միևնույն է, զոհում են իրենց: Դավթի ծննդյան դրվագից ոչ միայն անձնազոհություն, այլև հայոց տունը շեն պահելու և հայրենիքի հանդեպ մեծ սեր է հորդում: Տեղին կլինի խոսել նաև Միհրի զոջման մասին: Միհրը զոջում ու Սասուն է վերադառնում այն ժամանակ, երբ լսում է, թե ինչպես է Իսմիլ Խաթունը որդուն խաղացնում և ասում, որ որդին՝ Մելիքը, Մսրա օջախը շենացնի և հայ օջախը փչացնի: Սա ազգային ինքնասիրության վառ դրսևորում է:

Հայ ժողովրդի բնավորության գծերը, հավատալիքներն ու մարդասիրական գաղափարները մարմնավորված են Դավթի հավաքական կերպարում: Նրա կյանքն էպոսում պատկերված է ծննդյան օրից մինչև մահը: Նա Սասնա դյուցազունների մեջ ամենահմայիչն է, ամենատեսանելին, կյանքով լին ու ամենագեղեցիկը: Ծնված պահից արդեն որբացած Դավիթն իր մանկությունն անց է կացնում օտարության մեջ՝ Մսրում: Սակայն սնվում ու մեծանում է միայն Սասունից բերված կարագով ու մեղրով: Սա հայրենի եզերքի հետ մարդու ոչ

գիտակցված, բայց ամուր կապն է: Ուժի կողքին Դավիթն ունի մի կարևոր բնավորության գիծ ևս՝ ազատատենչ է, չի հանդուրժում բռնությունը և ոչ մի կերպ չի հնազանդվում Մսրա Մելիքին: Երբ նրան զոռով ուզում են անցկացնել Մելիքի թրի տակով, նա նետվում է մի կողմ, ճկույթը դիպչում է քարին և «քարեն կրակ էլավ»:

Անցնելով փորձությունների միջով՝ Դավիթը վերադառնում է Սասուն, ուր հորեղբայրը՝ Ձենով Հովանը, նրան դարձնում է նախրապան ու գառնարած: Այս երկու աշխատանքներում էլ Դավիթը հաջողության չի հասնում: «Ժողովուրդը լավ է հասկանում, որ ազգի առաջնորդը նախապատրաստված պետք է լինի առավել բախտորոշ և եզակի գործողության համար: Դավիթը պետք է տնօրինի ազգի ներկայի ու ապագայի սրբազան գործը, նա հաջորդն է իր հոր՝ Մեծ Մհերի»[13],- գրում է Ա. Դոլուխանյանը:

Դավթի ուժը նպատակաուղղում է արտատեր պառավը, որից էլ Դավիթն իմանում է Քուռկիկ Ջալալիի ու Թուր Կեծակիի տեղը: Իմանում է նաև արաբ հարկահանների կոտորածների մասին: Դավթի մեջ հասունանում է ազգի առաջնորդի ոգին ու նա սկսում է ազնվաբար ծառայել հայրենիքին: Գրիգոր Գրիգորյանը գրում է. «Մերկացրած Թուր Կեծակին ձեռքում Մսրա Մելիքի դեմ դուրս գալով Դավիթը, դաժան կռվում սպանում է նրան և ժողովրդին ազատագրում ֆիզիկական բնաջնջումից: Դավթի հետ է ողջ Սասնա ժողովուրդը՝ սկսած Ձենով Հովանից, վերջացրած արտատեր աղքատ կնոջով: Դավթին խրատող և ամեն անգամ Սասունին սպառնացող վտանգի մասին ահազանգող պառավ կինը՝ Դավթի բոլոր գործողություններին որոշակի ընթացք տվող և նրան օգնող ժողովուրդն է, որը ուժ է ներշնչում հայրենի հողի պաշտպանության համար»[14]:

Սա հիմնավորում է այն, որ Դավիթը ժողովրդի հավաքական միասնության մարմնավորումն է: Ժողովուրդը նրան օժտել է ամենաազնիվ ու մարդկային բարձր արժանիքներով: Նա մեծահոգի է և այդ մեծահոգությանը հանդիպում ենք ամբողջ «Սասունցի Դավիթ» ճյուղում: Նույնիսկ կռվում Դավիթը չի մոռանում իր արժանիքների մասին, նա արթնացնում է Մսրա Մելիքի զորքին, պատվիրում պատրաստ լինել կռվի:

---

[13] Դոլուխանյան Ա., Հայ գրականության պատմություն, Հին և միջնադարյան գրականություն, էջ 59:
[14] Գրիգորյան Գր., Հայ ժողովրդական հերոսական էպոսը, էջ 143:

Ի հակադրումը Դավթի՝ ժողովուրդը կերտել է Մելիքի կերպարը՝ լի նենգությամբ, խորամանկությամբ, ճնշելու ու ստրկացնելու, տիրելու մոլուցքով, իսկ Դավթի մեջ ժողովուրդը շեշտել է նրա բացառիկ առաքինությունները: Դավիթն անգամ Մելիքի նենգությունից, իրեն փոսը գցելուց հետո էլ մնում է մեծահոգի և իր առաջին զարկերը՝ նրա հետ մենամարտում, Դավիթը զիջում է Մելիքի մորն ու քրոջը՝ հիշելով մանկության օրերին նրանց խնամքն իր նկատմամբ: Այստեղ երևում է Դավթի երախտագիտության զգացումը: Դավիթը սիրված անձնավորություն է, որովհետև ինքն էլ է սիրում իր հայրենակիցներին, մարդկանց: Կռիվ գնալից նա խորին հարգանքով ու մեծարանքով հրաժեշտ է տալիս Սասնա մայրերին, քույրերին, որոնց շատ է սիրել:

Եթե խոսում ենք Դավթի բացառիկ մարդկային նկարագրությունից, հայրենասիրությունից և անձնազոհությունից՝ ի սեր հայրենիքն ու մարդը, պետք է նշենք նաև, որ ժողովուրդը կերտել է Դավթին համապատասխան նաև նրա սիրեցյալին՝ Խանդութին: Խանդութի այն խոսքը, թե «առյուծն առյուծ է, էգ լինի թե որձ» էպոսում հերոսների կանանց հայրենասիրության, անձնազոհության, ամուսնու հանդեպ անսահման սիրո ու հարգանքի, նվիրվածության խտացումն է: Ի հակադրություն Խանդութի՝ ներկայանում է Չմշկիկ Սուլթանը, ում աղջկա թունավոր նետից էլ սպանվում է հայ ժողովրդի բաղձալի հերոսը: Ժողովուրդն ատելությամբ է խոսում Չմշկիկ Սուլթանի մասին, նրան համարելով թշնամի: Չնայած նրան, որ Իսմիլ Խաթունն էլ էր թշնամի, ժողովուրդն այստեղ դրսևորում է չեզոք վերաբերմունք, այսինքն՝ չի ատում նրան, հաշվի է առնում այն հանգամանքը, որ Իսմիլ Խաթունը խնամել է որբ Դավթին: Ժողովրդի նույն վերաբերմունքը՝ հարգանքը, տեսնում ենք Դավթի խոսքում՝ Մելիքի զորքի հետ խոսելիս:

Կարևորագույն նախապայման ունենալով ազատ հայրենիքը, ժողովուրդը Սասունի վերջնական ազատագրմամբ չի սահմանափակվում և այն վերջնական հաղթանակ չի համարում: Հայ ժողովուրդը երազում է բարեկեցության՝ համընդհանուր բարեկեցության մասին, որը կտարածվի բոլորի վրա անխտիր, ուր կյանքի դժվարությունները չեն արգելակի արդարության առաջընթացը: Սրա համար էլ ժողովուրդը չի մեռցնում իր վերջին դյուցազնին՝ Փոքր Միհերին, որի հետ չի մեռցնում նաև իր հույսը: Միհերը, որպես ժողովրդի հավերժության, արդարությանը սպասող հսկա, անմահ է մնում՝ անմահ պահելով հայ ժողովրդի համամարդկային երազանքներն ու իղձերը: Միհերը հուսահատ է կյանքի

դժվարություններից, հողը չի պահում հերոսի ծանրությունը, բայց միևնույն է, Մհերը չի հանձնվում, պայքարում է ժամանակների դեմ: Եվ ժողովուրդը մեծ ոգևորությամբ սպասում է Մհերի գալստյանը, այն ժամանակին, երբ «կկործանվի չար աշխարհը», Հայկը կհաղթի Բելին: Կստեղծվի նորը, «ցորենի հատիկը կլինի ընկույզի չափ, իսկ գարին՝ մասուրի»:

Մհերի հետ ժողովուրդը Ագռավաքարում է փակում նաև Սասնա դյուցազունների և իր մեծագույն հենարանին՝ Քուռքիկ Ջալալուն: Ժողովուրդը սպասում է նրանց՝ քարայրից դուրս գալուն: Իր երազանքներն ամփոփելով էպոսի վերջերգում՝ նա սպասում է իր՝ հանուր մարդկությանն ուղղված երազանքի իրականացմանը: Այս փաստը՝ էպոսի համամարդկային գաղափարները, հորինվածքի առանձնահատկությունները, հյութեղ լեզուն ու մեծարժեք բովանդակությունը բարձր են գնահատել ոչ միայն հայ, այլև օտարազգի շատ ու շատ մեծանուն մարդիկ:

Արդար վաստակով ապրելու գաղափարը հայկական էպոսում դիտվում է որպես բարձրագույն բարոյականություն: Ազնիվ և արդար աշխատանքն է, որ մարդու համար ապրուստ, պատիվ ու փառք է ստեղծում: Արդար, ազնիվ աշխատանքն է կերակրում բովանդակ աշխարհը: Աշխատանքը մարդկային բոլոր առաքինությունների մայրն է: «Աշխարհը գութանի մոտ կը լիանա» -ասում է Դավթին գութանավոր սասունցին: Ժողովուրդը ժողովուրդ է ամենից առաջ իր խաղաղ, քրտնաջան աշխատանքով: Սա լավագույն ձևով է արտահայտում հայ ժողովրդի բնավորությունն ու մտածողությունը և մեր էպոսի գլխավոր գաղափարախոսական հիմքն է:

Պատահական չէ ժողովրդի ընտրությունը հերոսների հարցում: Հենց նրանց կերպարներում է հանդես գալիս ժողովուրդն իր անսասան ուժով, իմաստությամբ, ստեղծարար աշխատանքով, կենսասիրությամբ ու լավատեսությամբ:

Իսկապես, էպոսը կատարյալ է, կատարյալ նախ իր մեծարժեք գաղափարներով. հյութեղ լեզվով, բանաստեղծական շնչով ու պատմականությամբ:

Մեր ազգային էպոսի գաղափարախոսությունը երբեք հնացող չէ, որովհետև այն մարդուց պահանջում է սիրել հայրենիքը, լինել աշխատասեր ու մարդասեր, պահպանել հայ ընտանիքի ավանդույթները, չենթարկվել բռնակալ ուժին, ունենալ անկախ հայրենիք և ամենակարևորը՝ խաղաղ գոյակցել աշխարհի ժողովուրդների

հետ: Ֆրեդերիկ Ֆեյդին հայ ազգային էպոսը համարել է աշխարհի ամենախաղաղասեր էպոսը և հույս է հայտնում, թե նրա ֆրանսերեն տարբերակը «հնարավորություն կտա արևմուտքի ընթերցողին վայելելու այս հոյակապ էպոսի համն ու քաղցրությունը»[15]:

[15] Նույն տեղում, էջ 185:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

Մենք այն քչերի մեջ ենք, որ հպարտությամբ պահպանում ենք հետաքրքրությունը մեր էպոսի հանդեպ: Էպոսը մեր ինքնության արտահայտություններից մեկն է: Ուսումնասիրելով «Սասունցի Դավիթ» էպոսի դերը հայրենասիրության և ազգային արժեհամակարգի ձևավորման գործում՝ հանգում ենք հետևյալ եզրակացությունների.

1. Հայ ազգային էպոսը, որպես մշակութային հուշարձան պահպանում է իր պատվավոր և գործուն տեղը մշակույթի և հոգևոր կյանքում, այն կենդանի է ժողովրդի հոգում: Այս տեսանկյունից շատ կարևոր է մեր էպոսի գրաված տեղը մեր մշակույթի մեջ և սա էլ առանձնացնում է մեզ աշխարհի շատ ժողովուրդներից:
2. Հազար տարի առաջ ստեղծված, դարեր շարունակ բանավոր գոյություն ունեցող մեր էպոսն առանց ճիշտ հասկանալու և ճիշտ գնահատելու դժվար թե կարողանանք ճիշտ հասկանալ մեր ինքնությունը, իսկ մեր ինքնությունը հասկանալն ու ճանաչելը շատ կարևոր է: Էպոսն անհրաժեշտ է մեր ինքնության պահպանման համար՝ մինչև անգամ մեր մշակույթը ձուլումից զերծ պահելու համար: Ի վերջո համաշխարհայնացում ասվածը որքան էլ կարևոր, այնքան էլ վտանգավոր միտումներ ունեցող բան է: Եվ այս ժամանակներում ու պայմաններում էպոսի ուսումնասիրությունն ու ճիշտ արժեքը պահպանելը կարևորագույն խնդիր է:
3. Անհրաժոշտ է հասկանալ, թե այսքան դառնություն տեսած ժողովուրդը ինչպե՞ս ստեղծեց այդքան ազնվական հերոսներ, այդքան ասպետ հերոսներ: Այս իմաստով՝ բարոյական չափանիշների պահպանման տեսակետից մեր էպոսը լավագույնն է: Դավաճանության, նենգության ոչ մի նշույլ չկա Սասնա հերոսների մեջ: Եվ սա զարմանալի է հատկապես այն առումով, որ միջնադարյան այդ ժամանակահատվածում տիրում էր թալանը, ավերը, սպանությունները, չունեինք պետականություն, պաշտպան ուժեր, երկիրը դարձել էր ասպատակությունների ասպարեզ, բայց այնուամենայնիվ էպոսը ամուր կերպով պահպանեց իր բարոյական մաքրություն ու ամրությունը:
4. Միայն այն, որ հազար տարի է, որ էպոսն ապրում է ժողովրդի մեջ, արդեն մեծ հետաքրքրություն է առաջացնում էպոսագետների շրջանում, լինեն

նրանք հայ, թե օտարազգի: Հայ էպոսը հազար տարի ապրել է բանավոր խոսքում, չի մոռացվել, ընդհակառակը ավելի է հղկվել և 19-րդ դարում նոր գրի է առնվել, բայց միևնույն է չի կորցրել իր դերն ու նշանակությունը:

5. Ցանկացած էպիկական հուշարձան, եթե հիմքում առասպել չունի, այն էպիկական չէ և չնայած դրան, որքան էլ այն հարուստ առասպելական հիմք ունի, այն պատմություն է, խոսքի արվեստ: Էպոսը լայն ընդգրկում է: Հետաքրքիր զուգահեռ է Ծովինարի անարատ հղիությունը Քրիստոսի ծննդյան հետ: Այս հետաքրքիր զուգահեռին անհրաժեշտ է խորը քննություն:
6. Պատմական հարուստ փորձ եւ հասուն գիտակցություն ունեցող մեր ժողովուրդը դարեր շարունակ իր նվիրական խոհերն ու երազանքներն է ամրագրել մեր ազգային վեպի մեջ, եւ այն օգնել է մեզ մեր թշնամիների դեմ մղած պայքարում:
7. Դարեր շարունակ էպոսը կրթել է մեր ժողովրդին՝ տալով նրան կատարյալ մարդու իր իդեալը՝

- ✓ մանկական մաքուր պարզություն (անաղարտություն),
- ✓ արժանապատվություն,
- ✓ արդարամտություն,
- ✓ վեհանձնություն ունեցողին, որ նաեւ մարդասեր է, այլասեր, ժողովրդասեր,
- ✓ խաղաղասեր, ազատասեր, հայրենասեր, բարեկամասեր, եղբայրասեր եւ չարի դեմ պայքարող:

Էպոսը մարդկության ստեղծած ամենահանճարեղ գեղարվեստական գործերից է: Նրա մեջ ամփոփված գաղափարները կենսունակ են այսօր եւ հետագայում էլ կուղղորդեն մեր ժողովրդին դեպի կատարելություն:

Աշակերտները, բացահայտելով էպոսի գաղափարական բովանդակության հիմնահարցերը, կունենան տեսլական՝ ինչպիսի՞ն դառնալ, դեպի ո՞ւր շարժվել: Մատաղ սերունդը օդի պես կարիք ունի՝ սնվելու մեր ժողովրդական բանահյուսությամբ, մեր դասական գրականությամբ ու արվեստով:

Այսպիսով էպոսը դիտարկելով որպես հայ ժողովրդի ինքնության կնիք, բարձր գնահատելով նրանում արտահայտված համամարդկային գաղափարները՝ անհրաժեշտ է հասկանալ՝ ո՞վ ենք մենք, որտեղի՞ց ենք գալիս և ու՞ր ենք գնում:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Դոլուխանյան Ռ., Մանկավարժական, բարոյախոսական դասերը Բազմավեպում, Երևան, 2017:
2. Կիրակոսյան Վ., Գրականությունը 7-9-րդ դասարաններում, Մեթոդական ձեռնարկ, Երևան, 2006:
3. Դոլուխանյան Ա., Հայ գրականության պատմություն, Հին և միջնադարյան գրականություն, Երևան, 2006:
4. Դոլուխանյան Ա., Եվրոպացի հայագետներ V. Ֆրեդերիկ Ֆեյդին հայագետ, Երևան, 2008:
5. Սասունցի Դավիթ, Հայ ժողովրդական հերոսավեպ, Առաջաբանը, բառարանը և ծանոթագրությունները՝ Ս. Բ. Հարությունյանի, նկ. Հ. Կոջոյան, Երևան, 1981:
6. Աբեղյան Մ., Մատենագրություն, «Սասունցի Դավիթ» հայ ժողովրդական վեպի մասին, Երևան, 1939:
7. Գրիգորյան Գր., Հայ ժողովրդական հերոսական էպոսը:
8. Օրբելի Հովսեփ, Հայ հերոսական էպոսը:
9. https://hy.wikipedia.org/wiki/%D5%82%D5%B8%D6%82%D5%AF%D5%A1%D5%BD_%D4%BB%D5%B6%D5%B3%D5%AB%D5%B3%D5%B5%D5%A1%D5%B6